

мислене на писателя, в неговото художествено светоусещане. Светослав Минков е ярко, полностью проявление на нашия национален творчески гений в областта на литературата. Във философски смисъл с творци като Минков този гений утвърждава себе си чрез самоотрицание на материалните форми на своето битие и възпроизвеждане мисли, представи и чувствителност във формата на чужд живот, възсъздаден с творческата сила на въображението.

Споставително-сравнителното разглеждане дори само на един и същ творец, но през различни периоди от живота му (Атанас Далчев) дава възможност на Абазов не толкова да очертае кривата на неговия творчески път, това не е по силите на литературно-критическия портрет, колкото да синтезира понякога неочакваните резултати от една сложна творческа еволюция. Струва ми се, че творческата еволюция на Далчев критикът разглежда някак затворено, изолирано от всички онези фактори, които са й влияли, а като плод на саморазвитие и самодвижение от едно към друго качество. Разбира се, не става дума за връщане към нищо необясняващите вулгарно-социологически формули, а за действителното единство на социални и личностни фактори в творческия развой.

С верен усет е уловено и изтъкувано лиричното своеобразие и на такъв значителен съвременен лирик като Павел Матев — овладяването на чувствата в неговата поезия, особеното равновесие в характера на лиричния му герой, плод на осъзнатото примирение между личните пориви и императивите на дълга. Абазов правилно обръща внимание на онези страни в лириката на Матев, които го правят в едно и също време „пряк и многопланов, открит и сложен, сякаш потвърждение на нарасналия и усложнен наш собствен емоционален и идеен опит“. Сравнението с нашия „собствен емоционален и идеен опит“ заслужава да бъде подчертано, защото развитието на творчеството на значителни поетически дарования като П. Матев сочи и за важни закономерности в развитието на цялата ни поезия, предизвикани именно от нуждите на „собствения ни емоционален и идеен опит“.

По своему щекотливи въпроси си поставя авторът и в двете кратки портретни скици. В „Думите и тяхната цена“ критикът проследява основните насоки, в които Камен Калчев търси формирането на новата краевост в романа си „Пренасянето на огъня“. Ще се съгласим с автора, че в тази своя творба Калчев продължава своя „упорит спор със схемата и фалша в човешките отношения“, но освен това романът поставя и проблема за личната отговорност на всеки в изграждането на истински нови, хуманни човешки отношения. Романът е същевременно търсене на онзи тон, който най-добре достига едновременно и до сърцето, и до съвестта на читателя.

В друга насока трябва да дирим пристрастието на Б. Райнов към криминалния жанр. Приемам като убедително предположението на автора, че причината за това пристрастие трябва да си обясним със склонността на Райнов към откритата идеологическа полемика и с възможностите, които този жанр дава за осъществяването на такава цел. Мисля, че в подкрепа на тази теза е и публицистиката на писателя. На мнение съм обаче, че не е без значение и благородната творческа амбиция за идейна реформация на жанра (впрочем за стремежа да се изследват „оптималните“ възможности на жанра свидетелствуват и обстоятелствата за изследване на западния „черен“ роман). Райнов би могъл да бъде отнесен към творците, които съветският литературовед М. Бахтин отнася към „идеологическия тип“. Криминалният жанр дава добри възможности за ярко контрастно съчетание на интимно-личните импулси в човешкото поведение с идейно мотивираните постъпки. Струва ми се, че можем да оценим неговите усилия в това направление като твърде резултатни.

Със сериозните размисли за природата на публицистиката, с точните и направени с верен усет литературно-критически анализи „Публицистика и критика“ от Тодор Абазов буди несъмнен интерес. Остава да пожелаем на автора още по-задълбочено навлизане в разработваната проблематика, за да могат изследванията му да добият още по-значителна научна стойност.

Георги Гетов

„КРИТИЧЕСКИ ЗАПИСКИ“ от НАТАША МАНОЛОВА

Изд. „Народна младеж“, 1974, 232 с.

Една, с видимо възбуждение написана статия — „Революция и литература“ — открива книгата на Н. Манолова. Тук е проследен пътят на българската литература през последните тридесет години. В същност статията въвежда в основните интереси, принципи на работа на авторката, а също така в някои особености на нейния маниер.

Наташа Манолова е заинтересувана от творческите делници след революцията, литературните явления на ежедневието поглъщат силите ѝ. Тя е критик, проявяващ се в оперативните жанрове. Книгата ѝ като всяка книга на литератор от този тип далеч не информира за онова активно и пълно с напрежение участие в културния живот, което вече е изградило у нас представа за авторката. В „Критически записки“ са подбрани мате-

риали, надхвърлящи изискванията на конкретния момент — статии с проблемно съдържание, прегледи, опити за портрети. Видяме авторката поставена при нови условия. Липсва ѝ привичната атмосфера на текущото събитие. Поводите за една или друга реакция, понякога за конфликт, са поостарели, нервът на литературния спор се губи. Отминалото време тушира критическата страст, дава спокойствие на оценъчната работа. Откриват се някои възможности за по-обстойно навлизане в проблемите за по-широко обобщаване на обобщенията — възможности не цялостно оползотворени. Силата на Н. Манолова е в бързата, точна и категорична намеса при обсъждането на даден факт. Най-убедителна е в литературната рецензия, материал, от който книгата упорито се е предпазвала. Ще бъде несправедливо обаче да твърдим, че сборникът противоречи на представата ни за критиката. Преди всичко тук явно е документирана познатата нейна ангажираност с литературните вълнения на съвременното. Статии издават верен поглед за цялостната картина на съвременния литературен процес и желание да се осветят детайли. Обхванати са писатели от различни поколения и с нееднакъв принос в националната ни култура. Авторката съпоставя творци, сравнява усилия, степенува постижения. В почти всички работи доминира анализът на настоящето на писателя. Интересът към миналото е по-рядък. Последната книга, най-новата публикация — това са главните подбудители за критика. Добрите, обстойните анализи, направени с усет за развитието на писателя, пак акцентуват върху днешната му изява, очертават перспективите. Литературният факт очевидно е интересен за Н. Манолова с обещанията за бъдещето, не с историята си. Когато ѝ се налага да види историческия ход на нещата (примерно — немалкия път на пресътворяване образа на Г. Димитров), бърза да направи преглед на заглавия, без да се задължава с обстойна критическа преценка, за да подчертае, че всичко това я е занимало с оглед задачите на настоящето.

Но творческата обвързаност със съвременни писатели и вниманието към днешните литературни факти са естествена черта на литературния критик. Има друго — у всекиго от разглежданите писатели авторката търси именно актуалността на творчеството. Изисква ѝ в тематика, проблематика, образи, в цялостния идейно-художествен облик на произведението. Степента на писателската отзивчивост към проблемите на съвременното, съвзвучието на произведението му с изискванията на епохата за Н. Манолова представляват постоянният критерий при критическата преценка. Открояваше се ядро на литературната ѝ работа е образът на съвременника и по-точно — положителният герой. С цялото си критическо дело Н. Манолова защитава мисълта, че той трябва да бъде главен обект на творческите дирения на пи-

сателя. Следи неотменно тези дирения. В книгата има раздел „Мисли за главния герой“, но нищо изпод перото на критичката не се откъсва от този неин основен размисъл. Посочени са успехите на К. Калчев, Д. Методиев, А. Гуляшки, Б. Райнов, Л. Галина, Р. Михайлов, Ат. Наковски и т. н. Откритата сполука насища критическия текст с вълнение. Неуспехите активизират авторката. Тя воюва за реални превъплъщения на комуниста. Тази нейна целенасочена страстност се проявява в сборника, но само цялостната ѝ дейност може да даде представа за оная критическа енергия, която събужда у нея мисълта, че „Творецът е призван да създаде верен портрет на своя съвременник, който се изявява в сложните жизнени ситуации, създавани от социалистическото всекидневие, да покаже комуниста, човека на активното творческо начало, възпитан в себе си цялостния народен идеал за човека.“

В „Критически записки“ намираме буден интерес към новото. Н. Манолова проявява отзивчивост, която я държи в динамичния свят на авторските появи и превъплъщения, на творческото експериментирание. Обичайно е за нея да има работа с литературно явление още незряло, неоткрояващо се в литературната картина. Тя не се двоуми примерно да се занимае с творение, което няма и да има литературно бъдеще, да оцени автор, напълно безперспективен. Поема риска на критика да хвърля сили, които няма да бъдат възнаградени от бъдещо писателско постижение. (Предполагам, че една от причините в книгата да не бъдат включени добри нейни анализи е обезценяването на материала, върху който в дадения случай критичката е работила. Разбира се, тук може да се обсъжда въпросът за принципите на подбор при съставянето на един сборник литературно-критически материали. Би могло да се претендира за стойност на рецензентската работа независимо от стойността на обекта ѝ и т. н.)

Не бих казала, че отношението на Н. Манолова към новото е само критическо любопитство и нетърпение. По-скоро то е доброжелателно внимание. Не е от критиците, прелавятелно недоверчиви. Има настройка поне спокойно да обсъди новото. Уверила се в неговата жизнеспособност, вече става упорита, настойчива в отстояването. Статии „Неизменно в съвременността“, „Жанрът и неговите автори“, „Прозата на поета“ я показват именно в това ѝ състояние. Общото впечатление, че критичката обича да посреща новото, се потвърждава от заниманията ѝ с неутвърдени още автори. У нея положително няма амбиции да притруи към славата на вече известни, по достойнство оценени произведения, рядко се занимава с писатели, доказали творческите си възможности. В книгата присъствуват първенците на съвременната ни литература, техните творби дават един устойчив литературен фон. Но дори в раздела „Щрихи към портрет“ с малки из-

ключения Н. Манолова се заема да изведе по-видимо напред писатели, които според нея не са получили заслуженото внимание („Нравственият максимализъм на едно творчество“, „С дръзновението на строителите“). В известен смисъл тук наблюдаваме работа за разширяване картината на съвременната литература. „Откриват“ се автори и това е безспорно полезно дело. Вече съвсем естествено приемаме обсъжданията на творчеството на младите. „Героят в прозата на младите“, „Когато талантът търси пътища“ издават едновременно и висока възискателност, и добронамереност. Авторката смята обясним и оправдан стремежа на поколението към самопознание, но не премълчава мислите, които я тревожат. Все пак подтекстът на прегледите е, че се отнасят до начинаещи творци, чиято доказване е в бъдещето. От друга страна, и при срещата с добре известни писатели Н. Манолова намира още спорните моменти, стреми се да обоснове собствено становище. Тази особеност прави интересни статиите, посветени на Атанас Наковски и Любен Дилов.

Критическата отзивчивост е качество, което често въвлеча в литературни спорове. Забелязва се, че Н. Манолова не само не страни от тях, но упорито се връща към неясните проблеми. В работата ѝ например от дълго време се наблюдава желанието ѝ да се защити името на приключенско-разузнаваческия жанр. Нейни рецензии са разглеждали отделни творби, анализите, включени в сборника („Неизменно в съвременността“, „Жанрът и неговите автори“), идват да защитят становището ѝ, че не в жанра са причините за „намалената проблемност“, и да докажат, че авторката добре познава територията на защитавания жанр. Впрочем книгата отчетливо показва находчивостта на авторката, що се отнася до нерешените проблеми, до откритите въпроси в нашата литература. Свободата, с която се движи в живото и много-много литературно настояще, ѝ позволява да усеща затрудненията му. Не търсим в случая изчерпателност на обсъждането, нито неупоказателна аргументация на едно решение. У Н. Манолова привлича зоркостта на погледа и веднага — чувството за критическа отговорност. В нееднократното ѝ връщане към проблемите за съвременната тема, за положителния герой, за обхватността на творческия поглед и т. н., та до неяснотите с преводната литература, се изразява критическо неспокойствие, което е пълна противоположност на едно латаргично съществуване в сложната и развиваща се литературна обстановка.

В литературните разговори, в т. нар. „отрицателни“ рецензии, които по същество са спор с автора на книгата, в обобщителните статии (каквато е например публикуваната в „Литературен фронт“ статия за белетристиката в периодичния печат) Н. Манолова проявява уменията си да „обработи“ конкретния литературен факт. Не мога да се осво-

бодя от впечатлението, че тя е най-добра, когато „чете“ произведението. Тук я виждаме едновременно спокойна и владена в работата си, увлечена и справедлива. Рецензията у нея се получава с непринудена убедителност. Във всички други случаи — проблемни статии, литературни портрети, обзори материали — дарбата на рецензент се налага (и когато би трябвало да отстъпи). Работи от типа на „Проблеми на художественото претворяване образа на Димитров“, „Обаятелният образ на комуниста“, „Когато талантът търси пътища“, „Образът на Ленин в българската литература“, „В дълг пред голямата тема“ показват неотстъпчивостта на рецензента. Притегателната сила на отделните творби се е оказала решаваща. Разказите на Д. Коруджиев пораждат кратка рецензия в статията за прозата на младите, работите на Ст. Поптошев — същото в статията за образа на комуниста и т. н. Този начин за построяване на проблемните статии издава точно произведението — подбудител за написването им. Но ги прави фрагментарни. Не са редки случаите, когато микрорецензиите убеждават, но не дават пълно основание за критическите изводи на цялата статия. На критичката ѝ предстои по-рационално използване на рецензентската находчивост и проникновеност за обобщителна литературно-критическа работа.

Въпреки че заключението на книгата („Литературна критика и анонимна реакция“) издава немалко огорчения, Н. Манолова прави впечатление на справедлив критик. Работата ѝ се основава на високи съвременни критерии, тя излиза в прегледите си от позициите на социалистическо-реалистическата естетика и е сигурна в правото си да изисква, да бъде неотстъпчива („Маловажен въпрос ли е“). Но при това не може да не ѝ се признае такт и внимание. Нейните анализи са внимателни, търсещи справедливото заключение. Не бихме я упрекнали в пристрастие дори към авторите, които се е заела да утвърди в представите ни. Изтъква приноса им, смътайки ги недооценени, но не спестява посочването на слабости. Острата критичност към други писатели не ѝ пречи да види рационалното в делото им, да го подчертае. Убеждението за спокойна справедливост оставят редица статии в сборника. Младите прозаисти са посрещнати с колегиално внимание, но казано им е, че в младия герой е налице „липсата на обобщение, на социална наситеност и обменност на образа, на дълбоко писателско преосмисляне на сложната система от взаимоотношения между младия герой и обществото“. У една млада поетеса е отбелязано привлекателното, но и стеснеността ѝ творчески свят. Защитата на приключенско-разузнаваческия жанр продължава, но авторката не пропуска да посочи неблагоприятията на неговата територия — описателността и елементарността, илюстративността, шаблона. Примерите могат да се умножат —

и всеки път ще докажат, че става дума не за едностранчив, а за справедлив критически поглед. Неведнъж работите на Н. Манолова имат характер на разговор с писателя, тук дори можем да говорим за непринудена интимност на обръщението, всеки случай — за избягнато наставничество. Вярното намиране на тона, общо казано, не е от най-малките проблеми на оперативната критика. Н. Манолова в повечето случаи го намира.

Ще добавя още, че в критическата работа на Н. Манолова няма претенциозност. Тя е нарекла книгата си „Критически записки“, подзаглавието е „Статии, скици, проблемни бележки“, един раздел носи названието „Шрихи към портрет“ (само „шрихи“:), друг „Полемични бележки“ (а съдържа истински полемични статии). Неведнъж четем уговорките, че в даден случай се сполелят само „мисли и наблюдения“, или „Тук искаме само да поставя някои проблеми във връзка...“ и т. н. Във всичко това намирам един самокритичен и възискателен към себе си автор. Самата Н. Манолова желае да приеме книгата ѝ не като опит за един вид характеризиране на литературното съвремие, не като систематизиране и осмисляне на всичките му белези, а само като един момент от текущата ѝ критическа работа. Безспорна е необходимостта от такива близки до днешния литературен ден книги, в никакъв случай не можем да говорим за остаряване на разглежданите тук проблеми.

Катя Янева

ДВЕ КНИГИ ВЪРХУ ПРОБЛЕМИ НА ВИЗАНТИЙСКАТА ЛИТЕРАТУРА

А. П. Каждан. Книга и писател в Византия. М., „Наука“, 1973; Византийская литература, сборник, М., „Наука“, 1974

Макар книгата на Александър Петрович Каждан да се приближава до научно-популярния жанр, връзката ѝ с изследователското дело на големия съветски византолог и с тенденциите на съветското византознание позволяват да се постави до книга с по-изявено научен характер като „Византийская литература“, особено ако намерението е да се усети самата научна област, а не толкова авторият принос.

Подобен начин на рецензиране съответства на колективния дух на търсенията в съветската византинистика. Преминавайки от книга към книга, от статия към статия, от един към друг превод и коментар на византийски автор, читателят остава уважаван от взаимопроникването на частни наблюдения и общи изводи към едно единно дело.

Може би се дължи на обозримостта на самата област, но колкото и характерен да е за съветската културна атмосфера, духът на приобщаване в случая е изявен особено отчетливо.

Както се разбира от редакционния увод към втората книга, в Съветския съюз на византологията се гледа като на млада дисциплина. Очакват се частни изследвания, но главно общ курс, създаден на широка историческа основа и със съзнание за жанровата специфика на византийската словесност. Причината за известна изостаналост в тази област се тълкува обективно — на византийската литература се е гледало досега като на исторически извор, нейната художественост е била подценявана, а езиковата бариера не е допускала разбирането ѝ върху по-широка културна почва, нещо, което вече е извършено в областта на византийското изкуство.¹

Не бива да се смесва обективната изостаналост на съветската византология в областта на литературните студии с нашата отечествена. Докато в областта на византоложките исторически изследвания у нас съществуват дори пълни курсове, които се цитират и използват в международен мащаб, литературната и културната история е слабо застъпена, ако не се считат моментите на сравнение със старобългарската книжнина.

У нас не е преведено почти нищо, докато в Съветския съюз, особено след 1960 г., се появи цяла редица по-популярни и научни преводи на византийски автори. Който ги следи, остава с впечатление, че се изпълнява някакъв план — Дигенис Акрит (1960), Геопоники (1960), Византийска любовна проза (1965), Ана Комнина (1965), Никита Евгениан (1969), Византийски легенди (1972). Това не е всичко. По-малките жанрове са застъпени и в сборници — Гръцката епиграма (1960), Паметници на късната антична поезия и проза (1964). Бяха изработени и две превъзходни преводни христоматии, които предлагат едва ли не концепция за процеса на литературната история — Паметници на византийската литература от IV до IX в. (1968) и Паметници на византийската литература от IX до XIV в. (1969).

След представянето на съвременен език, което е и първото непосредствено тълкуване, естествено възниква нуждата византийското литературно наследство да се осъзнае конкретно-исторически. Ако се отвори „Византийский вестник“, съветското византоложко списание, или се надзърне в материалите от Букурещкия византоложки конгрес (1971), покрай компаративните и фактологически разработки ще бъдат открити такива теми като „Към разбирането на поетиката на Роман Сладкопевец“ (С. С. Аверинцев), „Образът като категория на византийската естетика“ (В. В. Бычков) или „Художествените осо-

¹ Срв. В. Н. Лазарев. История византийской живописи. М., 1971.